

Christer Sanne: Arbetets tid. Om arbetstidsreformer och konsumtion i välfärdsstaten

Carlssons bokförlag, Stockholm 1995

Det råder delade meningar beträffande glädjen och nyttan med arbete. För somliga handlar det om en central mänsklig aktivitet som alla borde vara delaktiga i. Ambitionen är då ofta också att göra arbetsuppgifterna så innehållsrika och värdiga som möjligt. Andra anser att vi arbetar alldeles för mycket och att vi i stället borde se till att få mer fri tid. Med den grundinställningen räcker det inte med att förverkliga det goda arbetet; bättre är i första hand lika med mindre arbete. Christer Sanne är en av dem som sympatiserar med den senare uppfattningen. Han har nu skrivit en avhandling med titeln *Arbetets tid. Om arbetstidsreformer och konsumtion i välfärdsstaten*, vari han utvecklar sina teser.

Sanne framhåller att det i Sverige sedan agrarsamhällets tid skett en enorm produktivitetshöjning. Människor har på så sätt kunnat få en avsevärd förbättring av sin levnadsstandard. Utvecklingen har samtidigt skapat förutsättningar för en drastisk förkortning av arbetstiden, men någon sådan har inte kommit till stånd. Den totala mängden förvärvsarbete i samhället har minskat men inte så mycket. Visserligen har den genomsnittliga årsarbetstiden per förvärvsarbetande sjunkit påtagligt, men om vi utgår från hushållet som analysenhet framträder ett annat mönster. Sanne påpekar att på 1950-talet inne-

bar heltidsarbete 48 timmars arbetsvecka. Vanligen utfördes då detta av mannen i familjen, medan hustrun var hemarbetande. I dag är i regel båda förvärvsarbetande, och även om arbetstiden för var och en är betydligt kortare kommer man ganska snart över den tidigare nivån.

Det må vara riktigt att den totala mängden arbete inte minskat så mycket, men vi måste också komma i håg att folkmängden ökat kraftigt. Sanne låter ibland som om han inte brydde sig om den senare förändringen. Samtidigt visar han på ett ställe i boken att andelen arbetstimmar av befolkningens livstimmar har minskat med ca en tredjedel de senaste hundra åren. Minskningen relateras till vad som under samma period hänt med levnadsstandarden, vilken uppges ha tiodubblats. Genom denna jämförelse framstår nedgången i arbetstimmar andelen av livstimmar ända som tämligen blygsam.

Väl att märka fäster Sanne inte något större avseende vid den tid som läggs ner på hemarbete. Insatserna i det egna hushållet är förvånansvärt lite närvarande i hans framställning. Han har för all del ett resonemang om hemarbetet som *förpliktiga*d tid, dvs tid som är bunden genom olika åtaganden och tidigare beslut och därför inte snabbt kan ändras. Likväl saknar man ett försök till analys av vad som hänt med sysslorna i

hemmen under den period som avhandlingen täcker. Sanne koncentrerar sig så gott som uteslutande på förvärvsaktiviteterna. Om han hade adderat tid för hemarbete och förvärvsarbete skulle bilden ha blivit både annorlunda och intressantare.

Oavsett vad som nu sagts kan man naturligtvis hävda att förvärvsarbetstiderna skulle kunna vara avsevärt kortare än vad de faktiskt är. Det är möjligt att välja lägre materiell standard och mer fri tid. Hur man ställer sig till det valet sammanhänger rimligen med vad man anser vara viktigt och mindre viktigt i livet. Nu är det inte precis vetenskapens uppgift att ge riktlinjer här och det kan tyckas märkligt att skriva en avhandling med en så tydlig normativ utgångspunkt. Författaren säger dock att avhandlingen syftar till "att söka svar på paradoxen varför så mycket arbete trots materiell rikedom" och det får ju betraktas som en vetenskaplig frågeställning.

Vad är det då för svar Sanne levererar? I sitt sökande tar han vägen över en lång diskussion om behov och konsumtion. Den fråga som ligger i botten är huruvida vi människor i välfärdssamhället verkligen behöver allt det som produceras och konsumeras, eller om vi snarare tvingas in i ett mönster där önskemål om kortare arbetstider av olika skäl får ge vika för annat. Sanne diskuterar olika tolkningar av begreppet behov. Han skiljer mellan en innebörd som utgår från individens önskemål och en annan som utgår från individens väsen eller natur. I det första fallet är problemet att människor kan vilja ha saker som i någon mening är fördärliga för dem (t ex droger) och att deras önske-

mål kan vara manipulerade på det ena eller andra sättet. Man bör tillägga att folk ibland också är omedvetna om vad de faktiskt skulle behöva (t ex vitaminer). I det andra fallet är problemet – och här kunde Sanne ha varit tydligare – att någon måste tillskriva människor givna behov; det säger sig självt att det inte låter sig göras på något odiskutabelt sätt.

Boken presenterar en del teoretiskt stoff men på ett ytligt och eklektiskt sätt (ytligheten är en förutsättning för det eklektiska förhållningssättet). Här fladdrar en rad tänkare med delvis mycket skilda uppfattningar om världen förbi: Adam Smith, Jeremy Bentham, Karl Marx, Abraham Maslow, André Gorz, Mary Douglas, Pierre Bourdieu och Jean Baudrillard – för att nu ta några namn ur högen. Sannes inställning tycks vara att man får ta vad som finns. Den principen är säkert bra vid matlagning och mycket annat. Ibland är den bra också i vetenskapliga sammanhang, men det kan uppstå problem när de återopade tänkarna står för motstridiga uppfattningar.

Sannes långa resonemang kring behov och konsumtion är i och för sig förnuftiga, men de har inte mycket nytt att bidra med. Man upplever sig ha hört argumenten många gånger förut. Det verkar vara svårt att komma längre med hjälp av behovsbegreppet. Vi kan konstatera att människor konsumerar åtskilligt och att konsumtionen ökat kraftigt under vår livstid, men något definitivt svar på frågan huruvida folk verkligen behöver det de konsumerar levereras inte heller denna gång. Ett sådant svar går för övrigt knappast att ge.

Det finns emellertid ytterligare län-

kar i Sanne argumentationskedja. Olika undersökningar visar att många människor gärna skulle se en förkortning av arbetstiderna – men inte till priset av sänkt lön. Om lönen antas minska motsvarande arbetstidsförkortningen är det rätt få som vill ha en sådan. När man däremot i en undersökning 1988 – genomförd av den då sittande Arbetstidskommittén – frågade vad ökade framtida resurser borde användas till svarade nästan hälften "kortare arbetstid" (det fanns tre andra svarsalternativ: "ökad privat konsumtion", "ökade offentliga tjänster" och "kan ej ta ställning").

Hur ska man förklara att önskemålen om kortare arbetstid haft så svårt att få genomslag? Sanne talar om en "spärrhakeeffekt" som innebär att människor har bundit upp sig till vissa konsumtionsmönster och därför inte kan eller vill acceptera en lägre inkomst. Vad de "behöver" har alltså kommit att bestämmas av de sociala och ekonomiska villkor som omgärdar deras liv. Därför kan vissa önskningar inte omsättas i handling. Det är enkelt att vänja sig vid en ökad levnadsstandard och svårt att ta ett steg tillbaka. Däremot går det lättare att tänka sig avstå från framtida standardförbättringar för att få en kortare arbetstid. Beträffande framtiden finns det dock politiska krafter som verkar för att tillväxt och sysselsättning måste upprätthållas och som med sådana argument brukar pressa tillbaka kraven på arbetstidsförkortning.

En stor del av avhandlingen ägnas åt den politiska debatten och de utredningar som gjorts kring arbetstidsfrågor. Sanne går igenom hur argumenten har låtit – allt från kampen om åttatim-

marsdagen till den senaste utredningen på området. Läsaren får korta inblickar i argumentationen kring exempelvis semesterlagstiftningen, femdagarsveckan och sextimmarsdagen. Vissa internationella utblickar, bl a till Förenta staterna, görs också. Genomgångarna är något tendentiösa men för den skull inte utan förtjänster.

I mycket handlar framställningen om att påvisa hur kraven på arbetstidsförkortningar fått stå tillbaka med hänvisning till sysselsättning och tillväxt. Under 1950-, 1960- och början av 1970-talet var den ekonomiska utvecklingen i Sverige mycket gynnsam, normalarbetsveckan krymptes till 40 timmar och semestern blev dubbelt så lång. Det fanns, menar Sanne, vissa öppningar för att ytterligare steg skulle tas, men i stället skedde en omsvängning. Arbetstidskommittén i slutet av 1980-talet avvisade kraven på arbetstidsförkortning och föredrog att tala om möjligheter till ledighet. Författaren frågar retoriskt om sysselsättning och tillväxt är självändamål och om vi aldrig – trots de på lång sikt enormt ökade resurserna – ska få råd med kortare arbetstid. Det finns dock ett avgörande spørsmål som han inte analyserar: Kan det ekonomiska system vi lever under fungera utan expansion? Om svaret på den frågan skulle bli nej måste man nog ge dem som försvarar tillväxten rätt – såvida det inte finns något annat och bättre ekonomiskt system att erbjuda.

Arbetstidsfrågan har upprepade gånger kommit tillbaka i den politiska debatten. Det förefaller nu som om förutsättningarna för en ny omgång åter håller på att byggas upp. För egen del kan jag se vissa poänger med en kortare

arbetstid, men jag kan inte uppfatta frågan som lika central som Sanne gör. Vad som skulle kunna ge den en avgörande roll är om någon kom på en modell för arbetstidsförkortning med potential att motverka massarbetslösheten.

I princip finns det två väsentliga diskussioner vad gäller en eventuell förkortning av arbetstiden. Den ena handlar om standardförbättring. Vi ska då komma i håg att arbetstiderna i Sverige i internationell jämförelse faktiskt ligger på en låg nivå – i varje fall om vi talar om årsarbetstider. Vad som kunde vara angeläget – om man nu ska uttrycka en personlig åsikt – är kortare arbetstid för småbarnsföräldrar som ofta har svårt att få sina dagliga pussel med jobb, barnpassning och annat att gå ihop. För den kategorin skulle en arbetstidsförkortning verkligen kunna innebära en standardhöjning. Vidare ter det sig välmotiverat med kortare arbetstider inom vissa slitsamma yrken. Man får emellertid se upp så att inte dylika arrangemang blir ett argument för att avstå från arbetsmiljöförbättringar. Ytterligare en re-

form skulle kunna vara att erbjuda större möjligheter till successiv avtrappning inför pensioneringen. Att däremot minska arbetstiden för alla ter sig inte som det mest angelägna i dag.

Den andra dimensionen avser förhållandet mellan arbetstider och arbetslöshet. Sanne berör bara mycket kort den debatten och har inte något nytt att tillföra. Ingenting tyder på att en förkortning av arbetstiden är någon bra metod att dämpa arbetslösheten. Om så vore fallet skulle frågan sannolikt stå avsevärt högre på den politiska dagordningen i dagens Sverige. Fortfarande är det dock inte helt avgjort vilka effekter en arbetstidsförkortning kan få på sysselsättningen. Måhända kommer nya perspektiv att öppna sig framöver. Inför den fortsatta diskussionen är det värdefullt att det nu genom Sannes bok finns ett lättillgängligt underlag med argument och fakta.

Professor Bengt Furåker
Sociologiska institutionen
Göteborgs universitet